

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

ISSN 2181-7138

№ 1-1 2020 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Аманжол АЯПОВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Байрамбай ӨТЕМУРАТОВ
Қадирбай БЕКТУРДИЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Айдын СУЛТАНОВА
Норбек ТАЙЛАКОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Бекзод ХОДЖАЕВ
Гулрухсор ЭРТАШЕВА

Шөлкемлестіріушілер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириу
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрепинен 2007-
жылы 5-мартта дизимге алынды
№ОА-044-санлы гууалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшесі №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Мугаллим хәм узликсиз билимлендириу» журналынан алынды, деп көрсетилиуи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген маглыұматларға автор жууапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

Бурханов А.А. Лингвистические особенности русского просторечия	4
--	---

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Абдуллаев А.А. Халқ ўйинларидан фойдаланиш ўқувчиларни баркамол қилиб тарбиялаш йўллари	10
Вайсова Ё.М. Баркамол шахс тарбиясини ташкил этишда педагогик технологияларнинг ўрни	13
Ўтаев А.Й. Интеграцияли таълим имкониятлари	16
Ахмадалиев Б.С., Матмуродов А.К.Талабаларнинг технология фанларни ўқитилиши самарадорлигини ошириш йўллари	19
Абдурахманова Ж.Н. Инновацион тажриба майдони – “мактаб–лаборатория”нинг таълим тизимидаги ўрни	22
Кадинова Х.А. Бўлажак ўқитувчиларда халқ оғзаки ижоди асосида ўқувчиларни маънавий –ахлоқий тарбиялаш фаолияти ва касбий муҳим сифатлари	26
Абдиримова И.К. “Педагогик таълим инновацион кластери” - мақсадлар умумийлиги ва манфаатлар хусусийлиги ҳақида	31
Кошанова Н. М. Синф мураббийлари фаолияти самарадорлигини оширишда педагогик таълим кластерининг ўрни	35
Тилакова М.А., Эшманова Н.Н. Креативлик қобилиятини ривожлантириш механизмлари	42
Тоштемирова С.А. “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба-синов майдончаларида “иктидор” лойиҳасини шакллантириш механизмлари	46
Ходжамқулов У.Н. “Мактаб - лаборатория” инновацион тажриба майдончаси	53
Тоштемирова С.А. Таълим сифати самарадорлигини оширишда инновацион ғояларнинг аҳамияти	56
Умарова З.А. Педагогик жараёнда зиддиятларнинг олдини олиш ва ҳал қилиш имкониятлари	62
Мусурманов Р., Қодинова Х.А. Оилада фарзанд тарбияси муаммолари	66
Жуманова Ф.У. Ёшларда ватанпарварлик ҳисларини шакллантириш усуллари	68
Шернаев А.Ў. География дарсларида самарадорлигини оширишда хариталардан фойдаланишнинг аҳамияти	71
Эрназарова Г.О. Акмеологик ёндашув таълим жараёнини ривожлантириш сифатида	75
Якубова М.Ю. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликини такомиллаштириш	78
Утаев А.Й., Бурханов А.А. Функция учителя на уроках русского языка в узбекской школе	81
Абдулахатов А.Р., Худойберганов. Ж.С., Қурбонова М.Э. Образовательный кластер - как ресурс инновационного развития региона	84
Исламова М.Ш. Место психологических услуг в личном развитии	89
Абдужалилова Ш.А. Трансформация принципов семейного воспитания	91

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙҲ, ФИЛОСОФИЯ

Шарипов М.Л. Ёшлар маънавиятини юксалтиришда Хусайн Воиз Кошифий ахлоқ фалсафасининг аҳамияти	94
Abdusamidov S .M. SHarq xalqlari ma'naviy hayotining yuksalishida so'fylik ta'limotining o'rni	98

Абдигалилова Ш.А., Кадирова Х.А., Кадирова А.А. Халқ педагогикасида миллий дунёкарашни шакллантириш	102
--	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Эшқорасев Қ.А., Норқулов А.Ғ., Наримбетова З.А. Математика фани тўғаракларини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича услубий тавсиялар	106
Солаева М.Н., Эшқорасев Қ.А., Сейтов А.Ж. Баъзи бир мисолларни ажойиб лимитлар ёрдамида ноанъанавий услублардан фойдаланиб ечиш усуллари	109
Халмухамедова М.А. Нақшбандия тариқати воситасида талабаларнинг касбий компетентлигини такомиллаштириш (технологик таълим мисолида)	113
Radjabov B.SH., Matmurodov A.K., Abdullayev SH. A. Aniq emas integralni hisoblash usullari mavzusini o'qitishda klaster metodidan foydalanish	118

БАСЛАЎЧИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Болиева Л.Ш. Мактабгача таълимда соғлом турмуш тарзини яратишда халқ ўйинлари ..	122
Шанасирова З.Ю. Мактабгача таълим мазмунини оширишда замонавий технологиялардан фойдаланишда кластер тизими	125
Каримжонов А., Жабборова О.М. Бошланғич синф ўқитувчиларининг компетентлик фаолиятини ривожлантиришнинг динамик тизими	128
Муталова Д.А. Мактабгача таълимда интерактив методлар – сифат ва кластер самарадорлик омили	131
Жабборова О.М., Ахмедова Н.Ш. Бошланғич таълим ислохотлари ва кластер методи	133

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

Амонов А. Ўзбекистонда спорт машғаласи маросими уч босқичли оммавий спорт-соғломлаштириш ишлари тизимининг ижтимоий мотивацион асоси сифатида	138
Расулов З.П. Тренерга хос касбий тайёргарликни такомиллаштиришнинг назарий асослари	143
Абдулахатов А.Р., Очилов Э.О. Олий таълим муассасалари талабаларига курашнинг тарбиявий аҳамиятини ўргатиш йўллари	148
Маматкулов Р.С., Хамраева М.Т. Практическая подготовка и особенности его организаций в педагогических университетах	151
Ачилов Т.С., Жўрабоев М. М. Профессиональная подготовленность специалиста по физической культуре и спорту	156

takomili muammosiga turlicha yondoshib, uni o'ziga xos yo'l, qarash asosida talqin etgan. So'fiylik ta'limotida komil inson – bu dono, oqil, pok niyatli odamdirdir. So'fiylar ilohiy poklik, nafosat, e'tiqod va tafakkur insoniyatni balo-qazolardan asraydi, ularni avaylab asraydi deb bilganlar. Aslida esa, komil insonning shakllanishi – bu ularning ideali, orzusi bo'lgan.

РЕЗЮМЕ

Суфизм - это доктрина, определившая идеологическую основу многовековой духовной жизни мусульманских народов Востока. В то же время он служил способом восприятия божественной чистоты и человеческой красоты, средством защиты правды и правдивости. Суфизм - это многогранная школа, и каждая школа имеет свой подход к проблеме человеческого развития, интерпретируя ее на основе своего собственного пути и своей точки зрения. В учении суфизма идеальный человек - это мудрый, умный, чистый человек. Суфии верили, что божественная чистота, утонченность, вера и созерцание защитят человечество от бедствий и защитят их с осторожностью. На самом деле, формирование идеального человека было их идеалом, их мечтой.

SUMMARY

Sufism is a doctrine that defines the ideological basis of the centuries-old spiritual life of Muslim Oriental peoples. The way of perceiving divine purity and human beauty served as a means of protecting Creator (God) and truth. Sufism was a multi-dimensional flow, and every stream had different approach to the problem of man, and interpreted it as a specific way. A perfect person in the doctrine of Sufism is a wise, intelligent, pure-minded man. The Sufis believed that divine purity, grace, belief and thought would save mankind from all adversity and protect them. In fact, the formation of a perfect man was their ideal and dream.

ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИДА МИЛЛИЙ ДУНЁҚАРАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Абдижалилова Ш.А.

ТВЧДПИ “Педагогика ва менежмент” кафедраси доценти

Кадилова Х.А.

ТВЧДПИ “Педагогика ва менежмент” кафедраси ўқитувчиси

Кадилова А.А.

Ўрта Чирчиқ тумани 27-умум таълим мактаби ўқитувчиси

Таянч сўзлар: кексалар, қариндошлар, бева-бечораларга меҳр-оқибат, мурувват эртақлар, мақоллар, маталлар, топишмоқ орқали авлоддан авлодга ўтиб келган тарбиявий тажрибалар, ғоялар, воситалар.

Ключевые слова: старыки, родственики, милосердие вдовам, великодушные сказки, пословицы, загадки и поговорки, воспитательные опыты, идеи, средства, передаваемые из поколения в поколение.

Keywords: old, relatives, mercy to widows, generous tales, proverbs, riddles and sayings, educational experiences, ideas, means passed down from generation to generation.

Юксак маънавий ахлоқий ёшларнинг тарбиялашда халқ педагогикасининг бошқа манбалари қатори дostonларнинг тарбиявий аҳамиятини таълим тарбия жараёнига синдиришимиз лозим.

Халқ дostonларида миллий анъаналар, урф-одатлар, инсоний қадриятлар доим ижобий образлар хатти-ҳаракатлари билан боғлаб тасвирланади, улар тимсолида адолатпарварлик, ростгўйлик, мардлик, инсонга меҳр-муҳаббат билан қараш, ҳалоллик, вафодорлик, турли элатлар ва халқларнинг биродарлиги, дўстлик ва самимият каби хислатлар меҳнат тарбияси, жисмоний қамолот, ақлий ва ахлоқий сифат улуғланади. Дostonдаги ижобий қаҳрамонларни халқ ўз донишмандларига айлантиради.

Демак, дostonларда илгари сурилган муҳим ғоялар, ижобий қаҳрамонлар тимсолида мужассамлашган инсоний фазилатлар, миллий қадриятлар ҳозирги ёш авлодни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади. Зеро, дostonлар турли рамзий образлар орқали ўтмишимиз билан ҳозиримизни бир бири билан чамбарчас боғлаб туради, ёшларга эстетик дид ва завқ бағишлашдан ташқари ахлоқий шуурини ҳам уйғотади.

Ўзбек халқи авлоддан-авлодга ўтиб келган ўзига хос тарбия мактабига эга. Халқ педагогикаси ёш авлод таълим-табиясида қўлланиб келган усул ва воситалари мавжуд. У ёшларни оилавий ҳаётга тарбиялашда ўзига тамойилларга таянади.

Ўзбек оилаларда оила аъзоларининг бир-бирига, кексалар, қариндошлар, бева-бечораларга меҳр-оқибат, мурувват кўрсатиши лозимлиги фарзандлар онгига сингдириб келиниди. Хусусан, соғлом турмуш тарзи, ҳаромдан ҳазар қилиш, оила шаъни учун қураш, ўз фарзандларини ҳалол меҳнат билан боқиш ҳам болаликдан тарбия методларидан фойдаланилади.

Оила тарбияси ва ёш авлодни оилавий ҳаётга тайёрлаш қатор тадқиқотларда ўз ифодасини топган. Бу борада Б.Қодиров, А.Мунавваров, Н.Сафаров. ва бошқаларнинг тадқиқотларини таъкидлаш мақсадга мувофиқдир.

А.Мунавваров ўз тадқиқотларида оилавий тарбия самарадорлигини оширишда халқ педагогикасининг тарбиявий аҳамияти, ўзбек оилаларида тарбия имкониятлари, метод ва усулларини ёритади. Шунингдек, ҳозирги замон ўзбек оилаларида тарбия самарадорлигини ошириш йўллари ва воситаларини тадқиқ этади.

Ғ.Шоумаров оила муносабатларида ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги алоқа, ўзбек оилаларнинг ўзига хос хусиятларини, эр-хотин ўртасидаги келишмовчиликларнинг асосий сабаблари ва уларни ҳал этиш йўллари, ўсмирларни оилага тайёрлашнинг психологик, жинсий, ахлоқий жиҳатлари, оиладаги ахлоқий-психологик муҳит, қайнона-келин, қайнона-куёв ўртасидаги келишмовчиликлар ва уларни олдини олиш йўллари каби муҳим муаммоларни тадқиқ этган.

М.Иномованинг тадқиқотларда биринчи марта оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда миллий қадриятлардан фойдаланиш мазҳсус тадқиқот объекти сифатида таҳлил этилган.

Истиқлол шарофати билан оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда исломий ахлоқ-одоб қоидалари, унинг тарбиявий салоҳияти, ўзига хос хусусиятлари, воситалари педагогик нуктаи назардан таҳлил қилинган. Оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқ педагогикаси манбаларнинг миллии ва умуминсоний қадрият сифатидаги ўрни, аҳамиятига алоҳида урғу берилган. Шунинг учун ҳам ўзбек халқ педагогикасининг бой тажрибалари, миллий урф-одатлари, Шарқ мутафаккирларининг фикрлари, ғоялари, таълимотлари мазкур муаммонинг концептуал томонларини таҳлил қилишда бой манба эканлиги таъкидланади.

Олиманинг оила муаммосига бағишланган “Фарзанд-ниҳол, ота-она-боғбон” асарида оилада болани ҳақиқий инсон этиб тарбиялашда учрайдиган муаммолари ва уларни ҳал этиш йўллари таҳлил этилади.

Халқ педагогикасидан фойдаланиб, талаба-ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш мауммосини кенг қўламда М.Маҳмудова тадқиқ этди. Унинг “Халқ педагогикаси мазмуни асосида талаба-ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш” йўналишидаги тадқиқоти муҳим аҳамиятга эга.

Тадқиқотчининг фикрига кўра, республикамызда никоҳ муносабатлари ёш жиҳатидан бирмунча эрта бошланмоқда. Айниқса, қизларнинг жисмоний, руҳий жиҳатдан оилавий ҳаётга тайёр эмаслиги натижасида қатор сабий оқибатлар келиб чиқмоқда.

- ажралишлар аксарият эрта қурилган оилаларда содир бўлмаяпти;
- фарзанд кўриш ёши жда эрта бошланиб, оралик масофа қисқариб бормоқда.

Булар 17-20 ёшгача бўлган аёллар саломатлигига ёмон таъсир этмокда;

- турмуш даражасининг паслиги туфайли кеч оила қуриш ҳоллари кузатилмокда. Бундан ташқари йигит ва қиз тарбияланган оилаларнинг ўзаро номувофиқлиги қатор келишмовчиликларга сабаб бўлади.
- кеч ёки эрта оила қуриш ҳолатлари оилаланинг барқарорлигига путур етказмокда. Шу билан бирга бир қатор ёшларнинг оилавий ҳаётга тайёрлашда, асосан, қизларга эътибор барилиб, ўғил болалар назардан четда қолмокда.

Тадқиқотчи талаба-ёшларнинг оилавий ҳаётга тайёрлашда халқ педагогикасидан фойдаланишнинг мазмуни, шакл ва методллари ҳақидаги фикр юритар экан, қуйдагиларга эътибор беради:

- оила-жамият негизи, давлат таянчи, мафқуравий тарбиянинг муҳим ижтимоий омилларидан эканлиги, жамиятда ҳар бир оиланинг мустаҳкамлиги, фаровонлиги ва аҳиллигини таъминлаш;
- ота-она ва фарзанд бурчи, ота-онанинг оила таянчи эканлиги, ота-оналарнинг оила аъзолари-боблар, бувилар, фарзандлар билан муносабати, отанинг оилани моддий жиҳатдан таъминлаши, ота ва онанинг фарзандлар оиладаги бурчини ёритиб бериш ва бошқалар.

Юқорида келтирилган тахлилий материаллар асосида таъкидлаш жоизки, ўзбек миллий педагогик фикр тараққиётида оила муаммоларига бағишланган кенг тадқиқотлар олиб борилмокда. Оила тарбиясининг турли мавзуларга оид мазкур тадқиқотларга халқимизнинг тарихий кадриятлари, Қуръон карим, Ҳадиси шариф қабили асос қилиб олинган.

Ҳозирги вақтда жаҳон таълими доирасида ҳам тараққийпарвар, ҳам инқирозли сиёсий, мафқуравий, ижтимоий, иқтисодий, экологик, маданий характердаги ҳодисаларнинг ўсиб бориши билан шартланган халма-хил янги таълим парадигмаларини тақлиф этиш ва илмий-педагогик жиҳатдан ишлаб чиқиш содир бўлмокда.

Маданий-инсонпарвар парадигманинг ўзига хосликлари қуйдагиларда акс этади:

- унинг мақсади-маданиятга рўбару этиш воситасида ҳар томонлама ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантириш;
- ўқув жараёни иштирокчиларининг тутган ўринлари. Бу вазиятда талаба ўз ҳаётий ва касбий нуктаи назари субъекти сифатида юзага чиқади, ўқитувчи эса таълим олувчилар ва маданият орасидаги алоқодорликни таъминловчи бўғин сифатида бошқарувчи, ташкилотчи, талаба фаолиятининг қўмақчиси ролларини бажаради;
- “маданият билан ҳамоҳанг бўлиш” жараёнида шахснинг шаклланиши ва шахслараро инсоний дўстона муносабатларни ҳосил қилиш;
- таълимнинг шакл ва методларини талабаларни ўз-ўзини ривожлантириши, ўз-ўзини реализациялаши, ўз-ўзини англайдиган фаолиятга қизиқишга йўналтирилганлиги;
- олий таълим муассасаларида маданиятларни пухта ўзлаштирган, кенг дунёқарашга эга фуқарони, бутун ҳаёти давомида ўрганишга қобилиятли битирувчиларни тайёрлашни таъминлайдиган, таълим инсониятнинг ижтимоий тажрибаларини, бир хилдаги маданиятни тушуниб етиш омили сифтида қараладиган ижтимоий ва касбий мослашуви жараёнлари билан мустаҳкам алоқадор.

Ўзбекистоннинг жаҳон таълими жараёнига фаол кириб бориши, бозор иқтисодиётига асосланган янги шарт-шароитлар, демократиялаш жараёнлари, ижтимоий ислохотларнинг ўсиб бориши таълим соҳасига таъсир этмасдан қолмайди. Қадрлар тайёрлаш миллий дастурида миллий ва умуинсоний кадриятлар, миллий мада-

нийат ютуқларини ва таълим олувчиларнинг миллий ўзига хасликларини ҳисобга олиш, таълимни демократиялаш, инсонийлаштириш ва инсонпарварлаштиришга асосланган маънавий-ахлоқий ғояларни илгари сурган тенденциялар, шу жумладан асосан инсонпарварлик ёндашувини ҳисобга олшга кўрсатма берилган. Мазкур ғоялар республикада педагогика соҳаси билан шугулланувчи омиллар томонидан ишлаб чиқилмоқда. Бироқ шуни айтиб ўтиш лозимки, алоҳида илмий мазмуни ва амалий аҳамиятга эга самарали натижаларга қарамасдан, биринчидан маданий-инсонпарварлик ёндашувининг кўплаб томонлари ҳали етарлича очиб берилмаган, иккинчидан ёндашувнинг ўзи педагогик таълимнинг муҳим мақсадларини такомиллаштириш-юқори даражадаги касбий билимга ва ижтимоий мослашувга эга мутахассисларни шакллантиришга йўналтирилган бир бутун педагогик тизим сифатида ишлаб чиқилмаган.

Таълимга маданий-инсонпарварлик ёндашуви манбалари XX асрнинг 50-60-йилларида АҚШда инсонпарварлик психологияси ва педагогикасига оид концепцияларнинг пайдо бўлишига имкон яратади. Бу айниқса, К.Роджерс томонидан ишлаб чиқилган назарияда ўз акасини топган. Унинг моҳияти ўқитувчиларнинг ижобий психологик, ишонга асосланган, ҳамкорлик муҳитини ҳосил қилишлари шароитида шахсий тажриба асосида инсоннинг ривожланиши.

Ҳозирги вақтда инсонпарварлик педагогикаси қуйдаги бугунги кун учун зарур амалий омилларига йўналтирилган:

- шахсни таълим жараёнининг объекти ва субъекти сифатида қабул қилиниши;
- таълимга аҳамиятли ўрганиш сифатида қараш;
- ҳаётий муаммоларни ҳал этиш жараёнида талабаларни ўқитиш ва ривожланишлантириш;
- таълим натижаларини баҳолаш билан эмас, шахсий ўзгаришлар билан ўлчаш;
- талабаларнинг индивидуал ва ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш;
- эрин танлаш, шахсий жавобгарлик ва ташаббускорлик қобилиятларини очиш, ўз-ўзини реализациялаш учун шар-шароитлар яратишдан иборат;

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қаъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз - Тошкент: "Ўзбекистон" 2017.-592 б
2. Т.Мирзаев, О.Сафаров, Д.Ўраева Ўзбек халқ оғзаки ижоди хрестоматияси-Тошкент 2008 йил
3. Муталипова М.Ш. Халқ педагогикаси Тошкент 2015 йил

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларда миллий дунёқарашни шакллантириш, халқ педагогикасидаги оила муаммолари, меҳнат тарбияси муаммосини ва бу борадаги қатор омилларни, маънавий –ахлоқий ҳолатини ўрганиш асосида тарбиявий имкониятларидан унумли фойдаланиш масалалари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В этой статье будущие учителя обсудят вопросы формирования национального мировоззрения, проблемы семейного воспитания в отечественной педагогике, проблемы трудовой воспитания и ряд факторов, в том числе эффективное использование образовательных возможностей.

SUMMARY

In this article, future teachers will discuss the formation of a national worldview, the problems of family education in domestic pedagogy, the problems of labor education and a number of factors, including the effective use of educational opportunities.